

A RERUM NOVARUM JELENTŐSÉGE

ÍRTA:
FÖLDES BÉLA

Intonuit ergo die XV Maii anni MDCCCXCI vox illa diu expetita, eaque neque rei difficultate deterrita neque senio debilitata, sed experrecta virtute humanam familiam novas in re sociali docuit aggredi vias.” (Megszólalt tehát 1891 május 15-én a sokáig várva-várt hang s a tárgy nehézségeitől meg nem rettenve, az öregségtől meg nem gyöngülve, hatalmas erővel új utakra terelte az emberiséget a szociális kérdésben.) Ezek azok a szavak, amelyekkel XI. Pius pápa 40 évvel a Rerum Novarum kibocsátása után kiadott Quadragesimo Anno kezdetű apostoli körlevelet bevezette.

A katolikus világ, de talán szabad mondani, az egész keresztény világ, sőt talán azt lehet mondani, az egész kultúrvilág ünnepelte a XIII. Leó pápa által 1891 május 15-én kibocsátott Rerum Novarum — kezdetű enciklikát, amely már bevezetése szerint is az egész emberiséghez szól, a szociális kérdés megoldása érdekében.¹

Mindenki, akit az Evangélium tanai áthatottak tudja, hogy az Egyháznak fontos szociális szerepe van. Minden korban lehet észlelni az Egyház hatását a szociális élet alakulásában. Hogy a középkorban mélyen szántó intézkedések és intézmények valósultak meg közreműködése révén, azt még a laikus is tudja. Egy stagnáló korszak után ismét látjuk az Egyházat hatalmas munkásságban a döntő tényezők között. XIII. Leó már mint perugiai püspök²,

¹ Enciklika, apostoli körlevél, mely rendszeren általános érdekű egyházi kérdésekkel foglalkozik és kifejezésre juttatja az irányadó katolikus álláspontot. Idézésük bevezető szavaikkal történik; ebben az esetben ilyen bevezető szavak a: „Rerum Novarum ...”

² XIII. Leó jóformán egész életén át foglalkozott a szociális kérdéssel, általában az emberi társadalom problémáival. Még pedig levelekben, beszédekben és számos enciklikában s mint perugiai püspök, először 1877 február 6-án: „La Cbiesae la civiltá” című pásztorlevelében. Nagyon nevezetes, ismert az a levele, amelyet a nemzetközi munkaügyi konferenciának 1890-ben, Berlinbe történt összehívása alkal-

pásztorleveleiben, leveleiben sokat foglalkozik a szociális problémákkal. A szociális problémák nagy fontosságát felismerve, azokat alaposan tanulmányozta és papjait, híveit tanításával felvilágosította. De az Egyház felfogásáról, törekvéseiről tanúskodik az eneiklikák egész sora: „Sanctae laetitiae”, „Quod apostoliéi muneris”, „Divini Redemptoris”, „Humánium genus” stb.

Az Egyház hatalmas dómja két pilléren nyugszik: a hiten és az emberszereteten. A XIX. században egyes áramlatok erősen rázkódtatták e pilléreket. Nagy szükség volt hatalmas szózatra és a nagy erkölcsi tanok leghivatottabb tolmácsa és ápolója: az Egyház megszólal. Vizsgálja a kor gazdasági, társadalmi, kulturális, erkölcsi betegségeit és ajánlja a legalkalmasabb gyógykezelést, különös tekintettel a munkásságra és egyéb igazságtalanul elhagyott néprétegekre.

A gazdasági liberalizmus iskolája közömbös volt az erkölcs iránt, közömbös volt a magasabb társadalmi igazságosság iránt, a reális élet tekintetbevétele helyett egyoldalú absztrakciókból indult ki és így az általa remélt társadalmi harmónia helyett: társadalmi harc állott elő. Ideje volt tehát az Egyház útján is magasabb felfogást előkészíteni, a túlzott

mával II. Vilmos császárhoz intézett. Levezett kiváló szociálpolitikusokkal is. Fontosabb, a szociális kérdést érintő eneiklikák a következők:

1. Quod apostoliéi muneris, 1878 dec. 28 (a szocializmus ellen).
2. Aeterni Patris, 1879 aug. 4
3. Inscrutabili Dei consilio, 1878 ápr. 21
4. Immortale Dei, 1885 nov. 1
5. In plurimis, 1888 máj. 5
6. Libertás, 1888 jún. 20
7. Sanctae laetitiae, 1893 szept. 8
8. Caritas, 1894 márc. 9
9. Depuis le jour, 1899 szept. 8
10. Graves de communi, 1901 jún. 18

Egyike a legnagyobbaknak volt Aquinói Szent Tamás tanítványai között.

individualizmussal, a túlzott materializmussal, a túlzott mechanizmussal és automatizmussal szemben. A XIII. Leó pápa által kibocsátott Rerum Novarum enciklikának ez a nagy jelentősége. Sem a múlt panegyrisé, magasztaló beszéde, sem a jövő apoteózisa, istenítése. Sem reakció, sem forradalom. Sem individualizmus, sem szocializmus. Sem az Egyház lekötése bármely múltó szociális rendszer mellett, sem lekicsinylése a létező rendszereknek. Nem feladása az Egyház a mulandóság fölötti hivatásának, de nem is lemondás az emberiségnek földi feladataiban való támogatásáról. Valódi Aquinói Szent Tamás-i szociális bölcsesség. És míg egyfelől a fennálló társadalmi rend igazságtalanságai elleni harc az igazságtalanul sújtottaknak új jövőt nyit, hatalmas vonzóerőt gyakorol ezek nagy tömegére, valamint a nemesek nagy táborára és így az egyházi, a vallási élet erősítésére és mélyítésére hat.

Az Enciklika továbbá biztatás arra, hogy a gazdasági életben is erkölcsi törvények irányadók s hogy a gazdasági életben sem lehet megelégedni arról, hogy az első az ember. A javak az emberért vannak, nem az ember a javakért. Ezért a társadalmi életben a közösségé a primátus, nem az egyéné. A közösségi elv érvényesítése körül az államra, mint a közösségi elv legmagasabb képviselőjére, fontos feladatok hárulnak.

Azért a régi gazdaságtani iskola által vallott laissez faire elve helyett, bár egyes kiváló egyházi tekintélyek ehhez ragaszkodtak, az Enciklika követeli az állam fokozott közreműködését a szociális bajok gyógyítása körül anélkül, hogy állami omnipotenciát hirdetne, mert a feladatok nagyrészenek megoldását a társadalomtól, társadalmi szervezetektől, a munkaadóktól és a szociális érzék általános felébresztésétől várja. Gondol a túlméretezett munkarabság által szétdőlt családi életnek helyreállítására, egészséges erkölcsi és vallási alapon. Védelmet követel a család javára, hiszen a család a társadalom s az állam őssejtje és a család züllésének következménye: a társadalom és az állam züllése. Megcáfolja a régi evolucionistáknak azt a tételét, hogy a monogámia lassú fejlődés útján keletkezett és kimutatja, hogy az már az ősnépeknél is megtalálható. Az Enciklika a vallási, erkölcsi, szellemi világ legmagasabb fórumának megnyilvánulása, természetesen a vallási, szellemi, erkölcsi javaknak hierarchiáját föléje helyezi az anyagi világ javainak. A XIX. században az anyagi világ felismerésében és felhasználásában az a veszély állott elő, hogy az anyagi világ kincseit túlmagasra becsülik a vallási, a szellemi, az erkölcsi javak háttérbeszorításával, lekicsinylésével. Az Enciklika követeli, hogy a megzavart egyensúly, illetve rangsorozat helyreállíttassák. Az anyagi javaknak nagy értékét is el kell ismerni, de az értékelésben mégis a vallási, a szellemi, az erkölcsi javaké az elsőbbség.

Az Enciklika bőven foglalkozik a munka etikájával, amely amellet, hogy a termelés érdekeit szolgálja, sok nemes tulajdonságot, igényt fejleszt. De hangsúlyozza a pihenés fontosságát, a munka meg-nemesítését, a kultúra ápolását, mert az ember csak akkor teljes érték, ha nemesebb irányokban is érvényesül.

Elsősorban a családi élet érdekében nélkülözhetetlen az Enciklika szerint a magántulajdonjog. A tulajdonjog: ősjog, a családfő tulajdonjog nélkül nem teljesítheti a család iránt való kötelességeit. Nagy fontosságot tulajdonít a magántulajdonjognak a proletariátus megszüntetése érdekében. A saját otthon-, illetőleg saját birtokrendszernek terjesztését ajánlja és lehetőségét védi. Egyébként a magántulajdonjog rendszere az ember természetében rejlik, csak határait kell tekintetbe venni és a feleslegét a társadalom érdekében felhasználni, amely gondolatot a Quadragesimo a tényleges viszonyoknak megfelelően továbbfejlesztette.

A marxi osztályharcelmélettel szemben, mely azt tanítja, hogy az osztályalakulás szükségszerű következménye az osztályharc s hogy tehát az osztályoknak el kell tűnniök, a Rerum Novarum azt tanítja, hogy az osztályalakulás szükséges, hogy a társadalom különböző erői, tényezői, szükségletei ezt követelik, de hogy ép az osztályalakulás az, amely az összhangot követeli és létesíti.

Az újkorban mutatkozó társadalmi betegségeknek, különösen pedig az osztályharcnak kiküszöbölésére irányuló óhaj több író és különösen egyházi író a középkori céhrendszerhez valahogyan hasonló rendszer szervezésének követeléséhez vezetett. Olyan szervezetet pártoltak, amely számol az újkor viszonyaival, a fősúlyt arra fektetve, hogy olyan testület létesítsenek, amelyben a munkaadók és munkások autonómiás alapon együttműködven, ügyeiket az osztályharc kizárásával elintézik. Erős erkölcsi és vallási szellem töltse meg ezeket a szervezeteket és szoros kapocs legyen köztük és az Egyház között. E fejlődés mellett foglal állást a nagy pápa, hivatkozván külön ez irányban egyik legelső hirdetőjére, Kettererre, a mainzi püspökre, akit Mongrand prédécesseur-nek nevez.

E rövid vázlatban, természetesen, nem lehet még megközelítőleg sem teljes képet adni az Enciklika bölcsességéről, igazságérzetéről, óvatosságáról, reális jellegéről, bölcséleti mélységéről és az emberiség boldogulása iránt való törekvéseiről, fennkölt ember-szeretetéről. Hogy ezt megismerjük, az Enciklikát olvasnunk kell. Minden, az emberiség jövőjéért lelkesülő embernek olvasnia kell minél gyakrabban a Rerum Novarumot. Igaz, az élet fejlődése nem mindenben követte az Enciklika útmutatását. De az lehetetlen is. Az élet kaleidoszkópikus jellege, a működő tényezők sokasága, ereje, folytonos változása, a lehetőségek sokasága - nem tekintve a többé-

kevésbé erélyesen megindult szociális törvényhozást – ez ellen tiltakozik.¹ De ez nem is szükséges. Nem a betű dönt. Már a Szentírás mondja: A betű öl. Nem a betű a fontos, hanem a szellem. Az Enciklika szelleme pedig szétterjedt az egész világon. Hatása még távolról sem fejeződött be. Tovább fog hatni és tanítani fogja az emberiséget az élet erkölcsös, nemes felfogására, a társadalmi szolidaritásra. Az Enciklika etikai idealizmusa még nagy hódításokat fog tenni és nemcsak a szociális reform számos intézményeiben és intézkedéseiben fog kifejezésre jutni, hanem a jövő emberének szellemében és érzelmeiben fogja az óhajtott metamorfózist előidézni és az embernek nemesebb, magasabbrendű típusát kialakítani.

Az Enciklikának az a nagy történeti jelentősége van és lesz, hogy a szociális igazság győzelmének biztosítására az Egyház erkölcsi és hitbeli hatalmával teljes mértékben a küzdő emberiséghez közeledve, a társadalom irányítására vállalkozott.

A társadalompolitika megaláztatással állapítja meg, hogy tantételeinek fontos része, különösen alapfelfogása, valamint a társadalompolitika munkabérelmélete, továbbá a munkásvédelem, a munkaidő (különösen a nőkre vonatkozó) postulatuma, a munkásbiztosítás összhangban áll az Enciklika irányelveivel és hogy annak keletkezésére bizonyára hatott is a társadalom- és gazdaságerkölcsi iskolának a nyers egoizmust és materializmust – praesentium bonorum cupidot – hirdető doctrina ellen fáradhatatlanul és mély igazsággal folytatott munkássága.²

Zárjuk Gemelli, a milánói katolikus Szent Szív Egyetem rektorának szavaival:

Le verità essenziali proclamate dalia Enciclica sulla condizione degli operai non sono impallidite nella loro luce e nulla hanno perduto del loro significato... hanno ricevuto maggior rilievo, più nitida evidenza, più vivido splendore.

Nyomatékosan ki kell emelni, hogy a Rerum Novarum a keresztény Egyház aranybéljegyével látta el a modern szociálpolitikának a munkabérré és munkabérszerződésre vonatkozó elveit, amelyeket az 1919 évi párizskörnyéki békeszerződések helyes állásfoglalással – egyéb igazságtalan intézkedésekkel szemben – szentesítettek abban a helyes felfogásban, hogy a mai állam gazdasági életének egyik fontos törekvése az emberiség anyagi jólétét emelni, a munkások életviszonyait, helyzetét megfelelően biztosítani és

¹ A „Quadragesimo harmadik részének címe: Res inde a Leonina aetate plurimum imitatae.

² Marconcini tanár, a milánói /Szent Szív Egyetemen, megállapítja (l' unità del pensiero economico di Gioachino Pecci negli scritti anteriori e posteriori alla Rerum Novarum; II XL. anniversario della Enciclica Rerum Novarum, Milano, 1931), hogy XIII. Leó összeköttetésben állott a társadalom- és gazdaságerkölcsi iskolával, annak követőivel és különösen a következőket említi: Decurtins, Droz, Rondelet, Mun, Perin Villeneuve-Bargemont, Minghetti, Toniolo, Ketteler stb. Ez írók egy részével levelezett is. Marconcini bizonyos hasonló-ságot talál XIII. Leó és Ruskin között.

kifejeződött a békeszerződésekben különösen az a tétel, hogy a munka nem áru, a munkaidő ne legyen korlátlan, a munka után jusson a munkásnak pihenés, a munkabér legyen méltányos, a munkás és családja szükségleteihez arányosítsassék.

Mindmennyi tétel az észjog követelménye is. Az emberi műveltségnek, a társadalmi etikának tagadhatatlan követelményei, amelyeket az Enciklika a keresztény morál elveiből levezetett és így azokat az Egyház védelme alá helyezte.

Paralipomena.¹

I. Vannak, akik a XIII. Leó pápa által kiadott Enciklika és a XI. Pius pápa által kiadott Enciklika között nagy ellentétet akarnak megállapítani, sőt a Rerum Novarumot túlhaladt álláspontnak jellemzik és a Quadragesimot tartják irányadónak. Nagyon sajnálnánk, ha ez a felfogás általánossá válnék. Erre nézve *előlg* legyen XI. Pius saját szavait olvasni, vagy Gemellinek, a milánói katolikus egyetem rektorának és XI. Pius intim barátjának magyarázatát közölni. A Quadragesimo és a Rerum Novarum egymással való összefüggéséről azt mondja Gemelli: „Uno stesso spirito di carità e di giustizia, una stessa sollecitudine per il bene dell'umanità sofferente ed inquieta, gli stessi principi, che costituiscono il paf imonio di verità del pensiero cristiano, circolano, come linfe vitali, nei due documenti, parianti il medesimo linguaggio di fermezza e di saggezza, ispirati ad una uguale visione sicura ed acuta delle realtà.

A különbség a két Enciklika között Gemelli szerint abban áll, hogy a XIII. Leó-féle: főleg a munkás helyzetét tárgyalja, a XI. Pius-féle: a társadalom új rendjét. A két Enciklikát tehát nem kell egymással szembehelyezni, hanem a kettőt összefoglalni. A Quadragesimo nem egyszerű ismétlése a Rerum Novarumnak, hanem ennek továbbfejlesztése, amit már az a körülmény is szükségessé tett, hogy a helyzet lényegesen megváltozott a Rerum Novarum megjelenése óta. Akkor még nem létezett bolsevizmus, még nem volt világháború, még nem létezett a békeszerződések XIII. fejezete, mely a munkaadókról és munkásokról szól, nem létezett a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal. A Quadragesimo már ezek után jelent meg és ezért a szociális problémákat már közelebről vizsgálja.

II. Az Enciklika megállapítja az irányelveket, amelyek szerint a szociális reformot keresztül kell vinni, a hívőket és magát az Egyházat intézményeivel és papi testületével beállítja a küzdők sorába. Ez a küzdelem, mely századunkat betölti, követeli természetesen a szociális ügy, a szociálpolitika, a munkásmozgalom, a szociális törvényhozás és szociális közigazgatás, a munkásnevelésügy és munkásoktatás-

¹ Kiegészítő megjegyzések.

ügy alapos ismeretét. Azért kívánatosnak tartottuk (Lásd: Társadalompolitikai Füzetek VI. k. 1-3 szám, 6 lap), hogy a felsőbb hittudományi intézetekben a szociálpolitika, mint tantárgy, felvétessék. Sőt bátorságot vettünk magunknak ezt az indítványt több kiváló egyházkormányzó figyelmébe ajánlani. Megújítjuk most indítványunkat, mert annak megvalósítása biztosítaná a Rerum Novarum, a Quadragesimo és egyéb, a szociális ügygel foglalkozó Enciklikák szellemének bevitelét az Egyházat szolgáló és képviselő férfiak lelkébe és az Egyháznak a szociális téren kifejtett munkájának eredményességét.

III. A szociálpolitika, illetve az állam tevékenysége a munkásviszonyok javítása érdekében a XIX. század elejétől kezdődik. Az első angol törvény 1802-ből való. Egyes államok a munkásvédelmi törvényhozás főelveit már a XIX. század első felében biztosították. Az Enciklikák jelentőségét nem helyes abban keresni, mint némelyek teszik, hogy azokkal megnyílik a szociálpolitikai korszak. Az Enciklikák jelentősége és értéke éppen abban rejlik, hogy a XIX. század elméletei irányában megállapítják az Egyház állásfoglalását, feladatát a munkásügy és egyáltalában a szociális reform körül. Az Enciklikák jelentősége abban is rejlik, hogy a szociális reform mellett állást foglalnak, az Egyházat és a híveket arra kötelezik, hogy a társadalom szociális újjáépítésében részt vegyenek és megjelölik, hogy a munkában milyen elveket kell követni.

Az Enciklikák jellege nem az, hogy tudományos értekezések legyenek, hanem intelmek, szózatok és az ennek megfelelő hangot is használják.

IV. Vannak, akik ellenzik azt, hogy az Egyház az emberiség földi érdekeivel foglalkozik. Az Egyház szerintük csak a földöntúli élettel foglalkozzék. Mind a Rerum Novarum, mind a Quadragesimo tárgyalja ezt a kérdést és természetesen cáfolja ez állítást. Meglepő, hogy nem hivatkoznak tanúként a nagy egyházi atyákra, nem hivatkoznak a Corpus juris Canonici-re, nem hivatkoznak általában arra a számos tényre, amely bizonyítja, hogy az Egyház kezdettől fogva az emberiség földi ügyeivel is törődött, foglalkozott jótékonyssággal, létesített számos szociális intézményt, sőt foglalkozott közgazdasággal, iparral, mezőgazdasággal, irtott erdőket, épített hidakat, kezelt vagytonokat, hiszen az Egyháznak magának is szüksége volt anyagi eszközökre. Mint egyházi állam is általában termeléssel, pénzüggel, hitellel is foglalkozott. Mint erkölcsi hatalomnak, természetesen nagy hatásköre volt. Küzdött a szegénység ellen, küzdött a túlzásba menő gazdagodási vágy ellen. Az uzsora ellen zálogházakat létesített (Monti di pietá), árvaházakat, kórházakat stb. Minthogy az Egyház földi eszközökkel is dolgozott, földi lények erkölcsi felemelése érdekében, joga és kötelessége volt és lesz a gazdasági, a társadalmi, az erkölcsi élet problémáiba is beleszólni.¹

¹ Lásd: Vallás és gazdaság. (Közgazdasági Encyclopaedia).